

Robert Blažević
**Karizma: politička vlast i
karizmatičke ličnosti**

*Biblioteka Pravnog fakulteta
Sveučilišta u Rijeci, 2006., 323 str.*

Knjiga *Karizma: politička vlast i političke ličnosti*, zapravo je studija na istu temu prof.dr.sc. Roberta Blaževića. Dijelovi studije objavljeni su i ranije kao članci u domaćim znanstvenim časopisima, prije svega u *Političkoj misli*, no najveći dio teksta se prvi put publicira i izlaže sudu domaće znanstvene javnosti upravo u ovoj monografiji.

Autor Robert Blažević izvanredni je profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci gdje predaje predmete upravna znanost i sociologija uprave. Objavio je knjige *Politička vladavina* (1988.), *Politički poretki i legitimitet* (1995.), *Upravna znanost-kompendij* (2004.), te brojne znanstvene i stručne radove iz područja politologije, sociologije i upravne znanosti.

Oskudnost tekstova o značajnom pitanju karizme i karizmatičkih ličnosti (unatoč tome što je ovaj prostor pravi *laboratorij za istraživanje uloge tzv. herojskih ličnosti* (str. 295.) - npr. Pavelić, J.B. Tito, Tuđman, Milošević i drugi) u sociologijskoj i politologijskoj literaturi na prostoru bivše Jugoslavije

vodi nas zaključku da je isto ostalo manje-više neistraženim. Jedan od razloga zašto se za vrijeme trajanja komunističkog režima o tome tako malo pisalo, smatra autor, može se tražiti u činjenici da termin *karizma* potječe iz teoloških spisa, te je stoga u oficijelno "ateističkom" društvu stigmatiziran. Sociolozi i politolozi nastojali su zaobilaziti one teme i probleme koji bi ih mogli konfrontirati s nedemokratskim režimom.

No, ni tijekom 1990-ih, nakon kakve-takve "demokratizacije" političkog poretka, situacija se nije bitno popravila. Ova monografija o karizmi predstavlja stoga pokušaj popunjavanja evidentne praznine o tom problemu u hrvatskoj sociologijskoj i politologijskoj znanosti.

U prvom, uvodnom dijelu, autor postavlja pitanja na koja će u ostatku djela pokušati odgovoriti. Neka od tih pitanja jesu: *Što je zapravo karizma? Je li ona Božji dar, osobina ličnosti ili društveni odnos? Ili pak sve to zajedno? Ima li karizma isključivo pozitivnu ili pak isključivo negativnu ulogu? Je li karizma isključivo pitanje neuke i nepismene/polupismene svjetine (rulje)? Jesu li nužne kod karizme određene karakterne osobine kao što su, npr. čestitost, poštenje, pravednost? Ili su one u svijetu politike za karizmatika zapravo irelevantne? Implicira li Nietzscheov koncept nadčovjeka postojanje karizme? Da li je dovoljno biti*

"ljepuškast" i fotogeničan da bi se imalo status karizmatika? Mogu li tržište i njegovi nosioci biti karizmatični kao npr. papska stolica i papa koji se mijenja s vremenom? (1)... Jesu li zvijezde, pop i rock glazbe poput npr. Elvisa Presleya, Jimija Hendrixa, Janis Joplin, Jima Morrisona, Johna Lennona ili hollywoodske zvijezde Marilyn Monroe, John Wayne, James Dean, Warren Beatty, Robert De Niro, Sharon Stone i niz drugih koji su plijenili i plijene pažnju brojnih obožavatelja, karizmatične ličnosti? (1, bilješke)

Uzevši da je karizma, zapravo, konstanta u povijesti čovječanstva, autor se usredotočuje na fenomen karizme u politici.

U drugom dijelu, naslovljenom *Nastanak pojma karizme u teološkim spisima*, Blažević nastoji osvijetliti nastanak i značenje fenomena karizme u teologiji. Riječ karizma (grč. *harisma* - milost, nezasluzeni dar) najprije se počinje rabiti u teološkim spisima u starozavjetnoj literaturi i u *Novom zavjetu*. Tako za sv. Pavla karizma (pojavni oblik Božje milosti) znači konkretnu funkciju koju osoba obnaša u zajednici za dobro svih njenih članova, dakle, dolazi od Boga i Duha. Karizmatik, po samorazumijevanju, mora činiti čuda, stoga je najveći karizmatik u ljudskoj povijesti Isus Krist, no tijekom povijesti Crkve spominju se i djeluju brojni karizmatični, odnosno karizmatički pokreti. Radi se, dakle, o izvorno

teološkom pojmu, no s vremenom je došlo do sekularizacije pojma, te karizma danas označava "svaki oblik genija".

Übermensch – Nietzscheov karizmatički nadčovjek, naslov je trećeg dijela monografije u kome, nakon teološkog prikaza pojma karizme, autor obrađuje jednu od ključnih tema Nietzscheove filozofije – pojam *nadčovjeka*. Iako Nietzsche u svojim djelima izričito ne rabi pojmove *karizma* i *karizmatik*, njegov *Übermensch* ima, čini se, sve odlike karizmatika, te je stoga opravdano, smatra autor, pokušati izložiti nauku o nadčovjeku u kontekstu ovakve studije. Ukupna tematika Nietzscheove filozofije može se "ocrtati formulama i pojmovima" (str. 25): smrt Boga, nihilizam, nadčovjek, prevrednovanje svih vrijednosti i vječno vraćanje jednakog. Smrt Boga omogućuje nadčovjeka. Bog mora umrijeti da bi živio nadčovjek. Prije smrti Boga čovjek je bio slab i ubog, tražio je svoje opravdanje u nečem drugom umjesto u samom sebi. Novi čovjek, nadčovjek, opravdava sam sebe. U toj volji nadčovjek nadvladava (dosadašnjeg) čovjeka.

Nadalje, nadčovjek se bitno razlikuje od tipa "životinje stada" (str. 26), koji je usponom masa na povijesnu pozornicu postao dominantan, pri čemu su ključnu ulogu odigrala dva "dekadentna" pokreta: kršćanstvo i socijalizam. Nadčovjeka *stoga* valja pojmiti kao

čovjeka "višeg stvaralačkog ranga", u smislu zahtjeva za "prevladavanjem" ljudske prosječnosti, a iste se, ili slične, osobine mogu pripisati i karizmatiku.

Najveći dio prostora i najveću pozornost autor je posvetio četvrtom dijelu koji nosi naslov *Karizma u sociologijskoj teoriji: Weber i weberijanci*. U ovom dijelu, fenomenu karizme pristupa se u kontekstu sociologijskih i politologijskih teorija. Max Weber je prvi sociologijski klasik koji se sustavno bavio pojmom karizme u kontekstu tematiziranja problema legitimne političke vlasti. Autor upozorava da je do Webera pojam legitimnosti bio sastavni dio filozofije države, te postavlja pitanje što se to u teoriji dogodilo da je problem legitimnosti prestao biti problemom države i prava, a postao, prije svega, problemom sociologije i politologije.

Prema teoriji Maxa Webera, samo jedan način legitimiranja (takozvani *legalni*) zahtijeva pravnu infrastrukturu. Karizmatička i tradicionalna vlast nešto su što je pravnicima netransparentno; ne mogu se prevesti u pravne kategorije. Pojam legitimnosti jedan je od ključnih pojmova u Weberovoj sociologijskoj teoriji, jer vjera u legitimnost čini temelj vlasti.

Prema Weberu, navodi autor, postoje tri krajnja principa na koja se može pozivati neka vlast. Prvi može biti izražen u sistemu racionalnih pravnih pravila, koji je spe-

cifičan "proizvod" zapadne kulture. Drugi se može temeljiti na osobnom autoritetu vlastodršca. Treći, *važenje moći zapovijedanja*, može se pak temeljiti u predanosti nečemu neobičnom: *vjerovanju u karizmu*. Za Webera je karizmatička legitimnost nedvojbeno najznačajnija od tri načina opravdanja vlasti. Karizma je "najveličanstveniji oblik" legitimnosti. Legalna vlast mora biti „oživljena“ karizmom budući da javni službenici (birokrati) nisu u stanju donositi istinske odluke ili pak preuzeti odgovornost. Nadalje, karizmom valja nazvati osobinu neke ličnosti na osnovi koje ona vrijedi kao iznimna i zahvaljujući kojoj je njezini sljedbenici smatraju natprirodnom ili nadljudskom. Dobrovoljno priznanje karizme od strane osoba koje su potčinjene vodi jest ono što odlučuje o njezinoj važnosti. Vlast vode prestaje kad sljedbenici izgube vjeru u njegovu svojstvo vode. Konačno, bit svake politike, prema Weberu, čini upravo borba i pridobivanje dobrovoljnih sljedbenika /pristaša.

Autor, nakon razmatranja Weberove sociologije politike, zaključuje kako je karizma, prije svega, društveni odnos (iako neće svi ljudi prihvatiti karizmu), te ako osoba zadobije sljedbenike ona se, prema shvaćanju sociologa, može smatrati karizmatikom, neovisno o njezinim karakteristikama i drugim osobinama.

U sociologijskoj teoriji nakon Webera (weberijanci), autor se ogra-

ničio na nekoliko autora čiji teorijski doprinos je među najznačajnijima. Tako svaki od izabranih autora osvjetljava jedan aspekt karizme, a svi polaze od "gorostasne" figure Maxa Webera i njegovog doprinosa razumijevanju karizmatiskog fenomena. Značenje postweberovskih studija o karizmi, prema autoru, jest u tomu što one nijansiraju temeljne pojmove, ali i pomažu u analizi recentnih političkih zbivanja. Autor je obradio pet studija o karizmi

1. *Dieter Goetze: kritika psihologizma* – drži da nije sporno da i osobno određene varijable mogu biti važne, no karizmatik uzet kao ličnost nije veličina koja se može odrediti psihologijskim pojmovima. Prema Goetzu, sociologijska perspektiva se mora, dakle, odvojiti od psihologizirajućih i personalizirajućih tendencija, ona mora razraditi sociokulturnu, ekonomijsku, političku, religijsku i inu uvjetovanost karizme. Za potpuno razumijevanje karizmatiskog političkog vodstva valja imati pred očima, upozorava Goetze, da se tu radi o interakciji između vode i vođenih (tj. o društvenom odnosu). Konačno, i po Goetzu najvažnije od svega jest da karizmatiskom političkom vodstvu u temelju leži apsolutna emocionalna i kognitivna identifikacija vođenih s vodom i njegovim deskriptivnim, normativnim i propisujućim orijentacijama.

2. *Stefan Breuer: Karizma (raz)uma* – ovo je oblik karizme u

kome se ona odvaja od vezanosti za jednu osobu, biva u sve većoj mjeri bezlična i stvarnosna postajući svojstvom koje se vezuje za ideje, programe, institucije. Karizma razuma je izraz obezličnja karizme, što se razlikuje od njenog pretvaranja u svakodnevicu. Npr. vjera u razum bitna je odlika prosvjetiteljstva, koje je pak idejno pripremila Francusku revoluciju 1789. godine. Prema Breueru, karizma razuma ima konstitutivnu ulogu i u naporima zemalja koje kaskaju u razvoju da jaz prema razvijenim zemljama smanje i, ako je to uopće moguće, dokinu. Breuer također tematizira problem magijske/čarobnjačke i religijske karizme.

3. *Ann Ruth Wilner: karizmat-sko i nekarizmat-sko vodstvo* – naglašava razliku između običnog i karizmatiskog vodstva. Karizmat-ski vođa za sljedbenike/pristaše predstavlja ličnost sa svojstvima koja se smatraju dostojnim divljenja u danoj kulturi, kao što su primjerice mudrost, dar predviđanja, čvrstina, snaga karaktera. Za razliku od tzv. *običnog vodstva*, kod karizmatiskog su vjera i poslušnost vodi "skoro automatski" (nekritički). Sljedbenici, u pravilu, slijede bez oklijevanja vodine upute za akciju. Reakcije sljedbenika spram vode jesu odanost, strahopoštovanje, slijepa vjera, ukratko emocije koje su bliske religioznom obožavanju. Ona u svojoj studiji pravi razliku između *umjetne* i *genuine* (nepatvorene)

karizme, te analizira slučajeve niza karizmatika koji su djelovali tijekom 20. st. kao što su npr. Nehru, Gandhi, Hitler i dr.

4. *Arthur Schweitzer: karizma i institucije* – tematizira problem karizme na primjeru Sjedinjenih Država. Najveću pozornost poklanja pojmu *institucionalne karizme*. Vođa je, prema Schweitzeru, poglavar jednog egzaktno definiranog položaja ili funkcije. On se natječe za političku podršku i javno se bira. Ugrađena u izborni sistem, funkcija je centar tzv. *demokratske karizme*, ona je središnja institucija demokratskog poretka koja je predodređena za poštovanje, ali glasačima također omogućuje da spram nje održe i stanovitu kritičku distancu. S tim u vezi propituje karizmu Ustava, predsjedničku karizmu i karizmu Vrhovnog suda. Schweitzer pokušava dati i tipologiju karizmatičkih vođa prema političkim sistemima, te razlikuje *karizmatičke divove* ili *gorostase*, *karizmatičke "lučonoše"*, *"neuspjele" karizmatičke* i *karizmatičke aspirante*.

5. *Wolfgang Lipp: stigma i karizma* – vidi stigmom i karizmu u paru, kao dva pola jednog fenomena; da bi se razumjela karizma, nužno ju je nadopuniti njezinom suprotnošću, stigmom. Za razliku od karizme, koja je pozitivno vrednovana, stigma ima negativno značenje i nalazi se na drugom polu. Karizmatički imaju tako malo zajedničkog sa stigmatiziranim osobama

koliko imaju sveci sa zločincima, heroji s "mlakonjama", briljantne ličnosti s budalama. Stigma se povezuje, navodi Lipp, s ponašanjem koje narušava konformizam, odstupa od normalnosti i predmet je sociologije rubnih grupa i manjina, sociologije kriminala, viktimologije, sociologije supkultura, sektičkih, avangardističkih skupina, tajnih društava, političkog i revolucionarnog podzemlja. On, između ostalog, propituje društvene uvjete koji omogućavaju da stigma ne samo bude prihvaćena kao "normalna", nego, kao i karizma, kao «osobina» koja pokazuje put, što umnogome pridonosi oblikovanju procesa autostigmatizacije u kojem će stigmatizirani s ponosom početi nositi svoj biljeg kao razliku i mogućnost drugačijeg načina egzistencije.

U petom dijelu koji ima naslov *Karizma kroz povijest*, a ujedno otvara drugu tematsku cjelinu, autor analizira karizmu od tzv. *jednostavnih društava*, gdje ključnu ulogu imaju vračevi i poglavice koje posjeduju niz osobina koje ih čine karizmatičkim, pa do karizme političkih vođa, koja ima ključnu ulogu u legitimaciji vlasti u totalitarnim diktaturama različitog ideološkog predznaka, koje su obilježile povijest 20. stoljeća. Ovaj dio knjige može se podijeliti u četiri podcjeline:

Karizma u pred-državnim i tradicionalnim društvima *Između karizme i antikarizme: političke*

vode u nedemokratskim političkim poretcima

Komunistički režimi:

A) Karizma J.B. Tita

B) Staljinov kult ličnosti

Fašistički/nacistički režim:

A) Hitlerova i Mussolinijeva karizma

B) Nacistički pravni sistem

Autor je u ovom dijelu više pažnje posvetio ulozi karizmatskih vođa u prošlom stoljeću (koje naziva najkrvavijim stoljećem u svjetskoj povijesti), koje će u povijesti ostati zapamćeno po burnim povijesnim zbivanjima, između ostalog i po dva svjetska rata koji su iza sebe ostavili tragične posljedice (65 milijuna poginulih), ali i po totalitarnim režimima različitog ideološkog predznaka. Njihova je «bilanca» također mjerena milijunskim žrtvama, pri čemu su, nedvojbeno, karizmatički odigrali ključnu ulogu.

Na kraju ovog dijela autor zaključuje kako su neprestane katastrofe (ratovi) u čovjekovoj povijesti uvjetovane ponajprije njegovom pretjeranom sposobnošću i nagonom da se poistovjeti s plemenom, nacijom, crkvom ili zajedničkim ciljem i da prihvati određeni credo nekritički i oduševljeno, premda se postulati tog creda protive zdravom razumu i čovjekovom vlastitom interesu, pa možda čak i ugrožavaju njegovu egzistenciju. Problem ljudske vrste nije u pretjeranoj agresivnosti, nego u pretjeranoj privrže-

nosti, a čak i letimičan pogled na povijest, upozorava autor, uvjerit će nas da individualni zločini izvršeni iz sebičnih pobuda igraju posve beznačajnu ulogu u ljudskoj tragediji kad se usporede s brojem žrtava masakriranih iz nesebične privrženosti, primjerice svome plemenu, naciji ili političkoj ideologiji. Ratovi se ne vode radi osobne dobiti, nego iz lojalnosti i odanosti vladaru, zemlji ili zajedničkom cilju.

Postsocijalistički poretki i karizma naslov je šestog dijela, u kome je autor najviše pažnje posvetio Tudmanovoj i Miloševićevoj karizmi. Na početku postavlja pitanja, kojih priznaje ima jako puno, a odgovori su često nedorečeni i površni, no na koja valja pokušati dati kakav-takav odgovor. Autor se pita - Zašto su u Hrvatskoj i Srbiji mase njih dvojicu percipirale kao karizmatike, te zašto su, kao takvi, imali, bar na početku, gotovo plebiscitarnu podršku? Je li masovna podrška određenom tipu karizmatskog vođe/vodstva u korelaciji sa stupnjem civilizacijskog razvoja neke sredine? Zašto kod masa ne prolazi čestitost, intelektualno poštenje, pravednost i istinoljubivost? Zašto ljudi tako često griješe u pitanju izbora političkog vodstva? Je li isključivi razlog nepostojanje demokratske političke kulture i tradicija ekstremne patrijarhalnosti, odnosno podanički mentalitet koji je "treniran" kroz stoljeća povijesnog razdoblja?

Ono što Blažević naglašava

jest činjenica da hrvatsko i srpsko iskustvo u razdoblju od 1990. do 2000. godine predstavlja paradigmatičan slučaj prevage povjerenja u karizmatičke vođe, te bitnog zapostavljanja bezlične proceduralne tehnike tj. vjerovanja u pravo i proceduru, što je bitna karakteristika diferenciranih modernih društava, odnosno liberalno-demokratskih poredaka. Pravo i procedura koji onemogućuju zlouporabu moći predstavljaju, na neki način, strani element u Tuđmanovom i Miloševićevom režimu. Jedino je snažan međunarodni pritisak mogao prisiliti ovu dvojicu karizmatika na kakvo-takvo poštivanje procedura, odnosno izbornih rezultata. Međunarodna zajednica je opetovano inzistirala na legitimnosti, ljudskim pravima itd., što je nailazilo na veliki otpor novih političkih elita koje su to shvatile kao atak na njihove pozicije moći. Nepostojanje demokratske tradicije također je bitno pridonijelo ključnom značenju karizme u opravdanju vlasti, pri čemu su mediji, tvrdi autor, odigrali ključnu ulogu. Ukratko, inzistiralo se na neograničenom povjerenju između vođa i sljedbenika.

Potonja se tvrdnja poglavito odnosi na Miloševića, kome je potporu za realizaciju velikosrpskog projekta, koja naravno nije bila moguća bez rata, *de facto* dala sva relevantna srbijanska intelektualna i politička javnost, ali i veći dio članova srpske etničke zajednice u

Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Tuđman, međutim, nije uživao takvu podršku intelektualne i ostale javnosti, napose glede realizacije svojeg dogovora s Miloševićem oko podjele međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine. S tim u vezi, podsjeća nas autor, valja istaknuti da su obojica imala veliku podršku Katoličke (koja je 1990-ih imala status državne crkve) i Srpske pravoslavne crkve (koja je plemenska crkva *par excellence*).

Autor analizira i u čemu su sličnosti, a u čemu razlike između Tuđmana i Miloševića. Ono što ih, zaključuje, najviše povezuje jest zlouporaba vlasti, korupcija, nepotizam, bezakonje, najveća pljačka nacionalnog bogatstva u povijesti ta dva naroda, pravna nesigurnost i enormno socijalno raslojavanje, koji su se dogodili za vrijeme njihova predsjedavanja. I Tuđmana i Miloševića zanimala je, prije svega, vlast, te kako je zadržati pod bilo koju cijenu. Obojica su voljeli novac i materijalno bogatstvo.

Na tragu Franza Neumanna i njegova razlikovanja tri tipa diktature - *jednostavne, cesarističke i totalitarne* - Blažević pokušava odgovoriti i na pitanje kakvi su bili tipovi režima dvojice spomenutih karizmatika. Miloševićev je režim, tvrdi, najbliži tipu cesarističke diktature, dok za Tuđmanov režim smatra mogućim reći da je imao određene crte cesarističke diktature - bio je neka vrsta poludiktature,

odnosno, ni demokratski režim, ali ni prava diktatura; autokratski režim kojeg je bitno obilježavala karizmatička legitimacija.

Konačno, na kraju ovog dijela autor daje pesimističnu prognozu razvoja političke kulture hrvatskog stanovništva i stanovništva sa čitavog prostora bivše Jugoslavije, navodeći da je ista pretežno autoritarna i predstavlja veliku branu za etabliranje liberalno-demokratskog političkog poretka u kojem se "konstruira" pojedinac odgovoran za vlastiti život. Proces civiliziranja (tj. razvoja demokratske političke kulture) ovih prostora trajat će, zbog niske prosječne obrazovne i kulturne razine stanovništva, vjerojatno ne nekoliko desetljeća, već nekoliko stoljeća.

U sedmom dijelu, ujedno i zadnjem, autor zaključuje da moto za političku zbilju u 21. stoljeću mora biti "čuvaj se karizme", zbog tragičnih iskustava s karizmatičkim političkim vođama u 20. stoljeću. Karizmatik je, tvrdi, često arogantna i narcisoidna osoba kojoj su, prije svega, osobni interesi i održanje na vlasti ono čime se rukovodi u političkom djelovanju. Stoga je danas nužan drugačiji tip političkog vodstva - vodstvo koje neće biti spektakularno i dramatično, smatra autor. No, ujedno upozorava i da bi bilo pogrešno zaključiti da je karizmatička vlast u svakom segmentu i svim povijesnim situacijama neprogresivna i da ima isključivo tragič-

ne društvene posljedice.

Tijekom povijesti djelovali su karizmatici kako u političkom, tako i u ostalim kontekstima (npr. vjerskom) koji su svojim angažmanom ubrzali pozitivne društvene promjene ili ih čak sami inicirali. Moderni čovjek Zapada više nema povjerenja u "totalnu osobu" kao što je to bio slučaj prije no što je društvo steklo razvijenu podjelu rada i visoko specificirane uloge. Ne očekuje se više da "iznimni čovjek" ("heroj") riješi naše probleme.

Ipak, karizmatička ideja ne umire u potpunosti. Karizmi se ne može izdati "smrtoznica" ma koliko to netko želio, zaključuje autor.

Goran Bukovac

